

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К.Д. УШІНСЬКОГО**

БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 372:371.671:37.03“18”/“19”

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ЗМІСТІ
ПІДРУЧНИКІВ З ЧИТАННЯ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
(50-ті роки ХІХ ст. – 50-ті роки ХХ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса — 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському міському педагогічному університеті імені Б.Д.Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Дзюбишина-Мельник Наталія Яківна,
Національний університет
“Києво-Могилянська академія”,
доцент кафедри української мови

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кодлюк Ярослава Петрівна,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри педагогіки і
методики початкового навчання

кандидат педагогічних наук, професор
Люріна Таніта Іванівна,
Національний авіаційний університет,
професор кафедри педагогіки

Провідна установа: Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С.Сковороди, кафедра загальної педагогіки, Міністерство освіти і
науки України.

Захист відбудеться “11” квітня 2007 р. о _13_ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 41.053.01 у Південноукраїнському державному педагогічному університеті імені
К.Д.Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського державного
педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська,
26).

Автореферат розісланий “_5_” березня 2007 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах сьогодення формування національної свідомості, успадкування молодим поколінням культурного досвіду українського народу й досі є одним із провідних завдань виховання молоді, оскільки забезпечує плекання громадян-патріотів своєї країни, здатних захистити її незалежність і цілісність. Реалізація цього завдання полягає в особистісно орієнтованому вихованні, підґрунтям якого є загальнолюдські ідеали, скеровані на Істину, Добро, Красу. Звідси очевидна значущість змісту освіти, покликаного зрівноважено забезпечити і пізнавальні, і виховні завдання, зокрема початкової школи. У зв'язку з цим підручник як один із основних методичних важелів досягнення мети освіти має будуватися на чітко продуманих науково-педагогічних засадах, розробка яких неможлива без вивчення і врахування досвіду в цій царині. Для початкової школи одним із таких аспектів є системне та наукове переосмислення ідейно-художнього змісту текстів читанок з метою врахування їх здобутків і прорахунків у подальшому підручникотворенні.

Як відомо, в урядових (Закон України “Про освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті) та освітніх (“Концепція виховання дітей та молоді в системі національної освіти”) документах наголошується на необхідності дослідження історико-педагогічних проблем, пов'язаних із формуванням особистості. Саме тому звернення до сторінок минулого нашої педагогічної думки може стати джерельною базою для творення нових підручників.

Проблема підручникотворення завжди хвилювала українських педагогів. У цьому переконують праці корифеїв української педагогічної думки (Б.Грінченко, О.Духнович, П.Куліш, О.Лотоцький (Білоусенко), Т.Лубенець, І.Огієнко, С.Русова, Я.Чепіга, С.Черкасенко, М.Шашкевич, Г.Шерстюк), дидактів і методистів (Н.Бібік, М.Вашуленко, Я.Кодлюк, О.Савченко). Історію українських підручників для початкової школи в різних аспектах висвітлювали Т.Гавриленко, Н.Дзюбишина-Мельник, Н.Кузьменко, О.Клименко, Л.Шеремет, О.Фізеші, Г.Олійник, Т.Самоплавська та інші.

Процес відродження національної освіти зумовив потребу внесення істотних коректив у спрямованість змісту навчальної літератури для молодших школярів відповідно до нових вимог формування особистості школяра.

Вчені (І.Бех, М.Боришевський, С.Єрмакова, І.Зязюн, Т.Люріна, Н.Миропольська, Ж.Омельченко, А.Репринцев, О.Сухомлинська, Л.Федоров, В.Черній, В.Шевчук) вважають головним стрижнем у формуванні особистості ціннісні орієнтири й акцентують увагу на вихованні в молодших школярів Істини – Добра – Краси, як основних проявах цих орієнтирів. Окрім того науковці визнають, що виховання духовного первня особистості має враховувати взаємодоповнюваність національного й загальнолюдського і втілюватись у змісті читанок для

учнів початкової школи. За таких настанов незаперечно актуальним стає цілісний аналіз текстів читанок з погляду історії формування ціннісних орієнтирів у вихованні української дитини.

Відтак, протиріччя, що виникло між необхідністю пошуку нових ефективних шляхів формування ціннісних орієнтирів для сучасної дитини і відсутністю цілісного дослідження, присвяченого аналізу ціннісного компонента українських підручників з читання, й зумовило вибір теми: *“Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки XIX ст. – 50-ті роки XX ст.)”*.

Хронологічні рамки дослідження визначені процесами, що відбувалися в суспільстві з 50-х років XIX ст. до 50-х років XX ст. Початок дослідження пов’язаний із виходом у світ читанки Маркіяна Шашкевича *“Читанка для малыхъ дітей до школьного и домашнього употреблення”* (1850). Саме тоді й виник термін *“читанка”*. Завершується дослідження 50-ми роками XX ст. – періодом *“передхрущовської відлиги”* (саме у 50-х рр. підручник уперше став об’єктом наукового дослідження).

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми *“Теорія і практика професійної підготовки вчителя у системі неперервної педагогічної освіти”* (реєстр. № 01060012171), що входить до плану наукової роботи Київського міського педагогічного університету імені Б.Д.Грінченка. Тема дослідження і науковий керівник були затверджені на засіданні Вченої ради Київського міського педагогічного університету імені Б.Д.Грінченка (протокол № 1 від 25.02.2002 р.). Тема дисертації узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №3 від 27.03.2002 р.).

Мета дослідження полягала в комплексній характеристиці читанок з погляду втілення в них Істини – Добра – Краси як засадничих ціннісних орієнтирів у формуванні особистості.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність домінантних ціннісних орієнтирів – Істини – Добра – Краси.
2. Визначити й охарактеризувати основні етапи творення українських підручників з читання для молодших школярів та з’ясувати особливості цього процесу на Східних і Західних теренах України.
3. Дослідити категорії Добра – Істини – Краси у змісті творів, що використовувалися в підручниках з читання для початкової школи 50-х років XIX ст. – 50-х років XX ст.
4. Обґрунтувати можливості творчого використання доробку авторів читанок минулого в сучасному підручникотворенні.

Об'єкт дослідження – процес творення підручників з читання для початкової школи (50-ті рр. XIX ст. – 50-ті рр. XX ст.) на теренах України*¹.

Предмет дослідження – змістове наповнення читанок для молодших школярів та його вплив на формування особистості.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дослідження використано науково-педагогічні та загальнонаукові **методи**, а саме:

- історико-педагогічний аналіз і синтез (для визначення вихідних положень дослідження – об'єкта, предмета, мети, завдань);

- конкретно-пошуковий (з метою здійснення теоретичного аналізу, синтезу, систематизації і класифікації архівних рукописних і друкованих джерел другої половини XIX та першої половини XX ст. з досліджуваної проблеми);

- методи логіко-історичного аналізу (для опрацювання теоретико-педагогічної літератури, аналізу історико-педагогічної періодики, підручників з читання);

- діахронний і синхронний (використовувалися для обґрунтування етапів процесу підручникотворення та дослідження особливостей відображення в читанках ціннісних орієнтирів і динаміки їх змін у межах кожного періоду).

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на засадах наукового пізнання; фундаментальних принципах науковості, об'єктивності й історизму; філософських положеннях системного підходу як методологічного способу пізнання особливостей розвитку історико-педагогічних явищ; концептуальних положеннях психологічної і педагогічної думки щодо розвитку й усебічного формування особистості; також враховано діалектичний характер взаємодії, взаємодоповнення національного й загальнолюдського.

Теоретичними засадами дисертаційного дослідження є положення щодо розвитку педагогічної думки й освіти в Україні (Г.Васькович, О.Любар, В.Майборода, С.Сірополко, М.Стельмахович, Б.Ступарик, О.Сухомлинська, Д.Федоренко); аксіологічного підходу у вихованні (І.Бех, М.Боришевський, О.Вишневський, О.Дробницький, О.Савченко, О.Сухомлинська, Л.Федоров, Н.Чавчавадзе); формування, становлення та розвитку особистості (І.Бех, Л.Божович, Л.Губерський, А.Ковальов, К.Платонов); теорії шкільного підручника (В.Безпалько, Д.Зуєв, Я.Кодлюк). **Основні джерела дослідження:** українські підручники з читання сер. XIX – 50-х рр. XX ст.; наукові праці педагогів, вітчизняних і зарубіжних філософів, психологів щодо розвитку педагогічної думки в Україні, історії шкільництва та формування особистості; періодична преса поч. XX століття (“Світло”, “Вільна українська школа”, “Українська хата”, “Учительський голос”, “Наша школа”, “Радянська освіта”); сучасна педагогічна преса (“Початкова школа”, “Педагогіка і

¹* Ми не розглядаємо підручники з читання для українських дітей, видані поза межами України (Чехо-Словаччина, Румунія, Німеччина, США, Канада тощо).

психологія”, “Рідна школа”, “Рідні джерела”, “Освіта України”, “Освіта і управління”); архівні матеріали Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського; дисертаційні дослідження та автореферати дисертацій.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження: *вперше* здійснено системний аналіз читанок від 50-х рр. XIX ст. до 50-х рр. XX ст. з погляду змістового наповнення щодо ціннісних орієнтирів (Істини – Добра – Краси); науково *обґрунтовано* цілісну періодизацію процесу творення читанок для учнів початкових класів зазначеного періоду й охарактеризовано виокремлені етапи (I етап – 50-ті роки XIX ст. – кінець XIX ст., II етап – початок XX ст. – 10-ті роки XX ст., III етап – 20-ті роки XX ст., IV етап – 30-50-ті роки XX ст.); *уточнено* сутність поняття “особистість”, “цінності”, “ціннісні орієнтири”; *окреслено* перспективи використання досягнень педагогів минулого, зокрема *подальшого* розвитку набуло теоретичне обґрунтування необхідності укладання підручників для початкового читання з комплексним і системним урахуванням головних ціннісних орієнтирів (Істини – Добра – Краси).

Практичне значення дослідження. Розроблено науково-педагогічні рекомендації для укладачів сучасних читанок, авторську мультимедійну програму “Українські підручники з читання: 50-ті роки XIX ст. – 50-ті роки XX ст.”, зміст якої висвітлює історію становлення і розвитку підручникотворення. Матеріали і результати дисертаційного дослідження можуть використовуватись у навчальних курсах “Історія педагогіки” і “Дитяча література”, відповідних розділах підручників з педагогіки, у розробці спецкурсів і спецсеминарів для студентів педагогічних вищих навчальних закладів; вчителями в роботі з дітьми на уроках і в позакласній діяльності. Результати і матеріали дослідження впроваджувались у навчально-виховному процесі Київського міського педагогічного університету імені Б.Д.Грінченка (акт про впровадження № 176 від 22 травня 2006 року), Мелітопольському державному педагогічному університеті (акт про впровадження № 06/2335 від 11 жовтня 2006 року), спеціалізованій школі I-III ступенів “Інтелект” (акт про впровадження № 20-1 від 11 травня 2006 року), навчально-виховному комплексі “Престиж” (акт про впровадження № 77 від 19 вересня 2006 року).

Достовірність результатів дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень; дотриманням принципів історизму, науковості й об’єктивності; застосуванням комплексу взаємозумовлених методів, адекватних об’єкту, предмету, меті і завданням дослідження; використанням широкої джерельної бази; тривалим терміном апробації основних концептуальних положень дослідження.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації апробовано на наукових конференціях і симпозиумах різного рівня: *міжнародних*: “Мова і культура” (Київ, 2001 р.); “Літературний дискурс: генезис, рецепція, інтерпретація (методичний, культурологічний, літературознавчий аспекти)” (Київ, 2003 р.); “Просвітницька діяльність

С.Русової” (Кам’янець-Подільський, 2006 р.); *всеукраїнських*: “Виховання молоді на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України” (Острог, 2001 р.); “Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення викладання зарубіжної літератури в навчальних закладах України” (Київ, 2001 р.); “Українознавство – наука самопізнання українського народу” (Київ 2001 р.); “Морально-етичне виховання школярів у системі громадянської освіти і виховання” (Івано-Франківськ, 2001 р.); “Громадянське виховання молоді засобами мови та літератури” (Полтава, 2003 р.); “Національна освіта: провідні тенденції та перспективи — до 140-річчя від дня народження Б.Д.Грінченка” (Київ, 2004 р.); “Дитяча книжка як засіб виховання, навчання і розвитку особистості” (Кам’янець-Подільський, 2004 р.); науково-практичному семінарі навчально-виховного комплексу “Престиж”; у навчальному процесі на денному та заочному відділеннях педагогічного факультету Київського міського педагогічного університету імені Б.Д.Грінченка.

Публікації. За матеріалами дисертації видано 8 публікацій, 5 з яких – у фахових збірниках наукових праць і журналах, хрестоматія “Дитяча література” (Київ, 2006), яку рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів педагогічних і філологічних спеціальностей.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що становить 286 найменувань. Загальний обсяг дисертації – 171 сторінка. Робота містить 16 таблиць, 2 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, її хронологічні межі; визначено об’єкт, предмет і мету дослідження, сформульовано завдання, висвітлено методи, методологічні й теоретичні засади дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичну й практичну значущість роботи; подано дані щодо апробації результатів.

У *першому розділі* – “**Теоретичні засади дослідження ціннісного компонента читанок для початкової школи**” – розкрито і з’ясовано поняття “особистість”, “цінності” та “ціннісні орієнтири”; охарактеризовано основні загальнолюдські ціннісні орієнтири – Істина – Добро – Краса; здійснено огляд наукових праць, присвячених дослідженню різних аспектів навчальної книги для початкової школи; визначено основні етапи створення підручників; з’ясовано особливості та умови розвитку українських підручників з читання для початкової школи на східних і західних теренах України від 50-х років XIX століття до 50-х років XX століття.

На основі аналізу поглядів вітчизняних (І.Бех, М.Боришевський, Л.Виготський, А.Ковальов, Г.Костюк, О.Лазурський, А.Мисливченко, С.Рубінштейн, Н.Чавчавадзе) і зарубіжних (В.Джемс,

П.Жане, Р.Кеттел, Г.Олпорт, Х.Ортега-і-Гассет, Е.Фромм, Є.Шпрангер) учених щодо поняття “особистість” встановлено, що сутність особистості полягає в духовності, індивідуальній неповторності, яка досягається шляхом соціалізації й, у свою чергу, здійснюється через системне виховання, засноване на культурі.

Становлення духовно розвиненої особистості здебільшого залежить від формування її ціннісного світу. Встановлено, що цінності та ціннісні орієнтири є важливим компонентом структури особистості. Узагальнення наукової літератури (Є.Аллаярова, Р.Балкова, І.Бех, М.Боришевський, О.Вишневський, О.Дробницький, А.Здравомислов, С.Єрмакова, П.Ігнатенко, З.Какабадзе, А.Ковальов, А.Мисливченко, П.Флоренський, Н.Чавчавадзе, В.Шердаков, В.Ядов) дозволило визначити поняття “цінності”. Так, під цінністю або життєвим сенсом розуміємо головну вартісну, значущу мету, яку потрібно реалізувати у своєму житті. Сукупність цінностей об’єднується у ціннісні орієнтири. На нашу думку, ціннісні орієнтири – це ті непохитні, утверджені часом ідеали, на які потрібно орієнтуватися людині в повсякденні; вони допомагають керуватися в життєвому просторі, сприяють вдосконаленню особистості.

Відзначимо, що в різні часи, різним соціальним групам і особистостям були властиві свої цінності чи ціннісні орієнтири. Однак на певному етапі з тих чи інших причин вони переставали бути пріоритетними і посідали вже іншу сходинку в ієрархії цінностей особистості, зумовлюючи домінантність інших. Поряд з динамічними ціннісними орієнтирами є й константні загальнолюдські цінності. Хоча загальноприйнятої класифікації таких ціннісних орієнтирів й досі не існує, проте дослідники (С.Бакуліна, І.Бех, Ж.Воронцова, Н.Дзюбишина-Мельник, В.Личковах, Л.Масол, Л.Нечипоренко, Н.Нікітіна, В.Соловійов, Н.Чавчавадзе, Н.Шердаков) виокремлюють три найзагальніших орієнтири: Істина – Добро – Краса, що завжди втілюються через конкретно-національну культуру. Кожна із ключових цінностей виражає сутнісне – те, що робить людину особистістю. Система ж цінностей дає цілісне уявлення про стосунки людини зі світом.

Значне місце у формуванні ціннісних орієнтирів дитини посідає художня література, самостійна цілеспрямована робота над якою починається з читанки (додатку до букваря) чи окремої книжки. Читанка, – по суті, перша книжка для самостійного читання, тексти якої безпосередньо впливають на малюка, сприяючи подальшому розвитку його загальнолюдських якостей.

Аналіз матеріалів друкованих джерел з питань шкільництва і розвитку підручникотворення дозволив констатувати, що умови культурного розвитку (а, отже, й освіти) територіально роз’єднаної України були неоднаковими аж до кінця 30-х рр. ХХ ст., оскільки Західна Україна перебувала під владою Австро-Угорської монархії, а Східна – Російської імперії. Це, у свою чергу, позначилося й на змісті та характері підручників.

З метою обґрунтування періодів творення українських підручників з читання у 50-х рр. XIX ст. – 50-х рр. XX ст. було проаналізовано основні підходи сучасних науковців (Н.Дзюбишина-Мельник, Н.Кузьменко, О.Сухомлинська) щодо періодизації розвитку педагогічної думки в Україні та підручників з читання (букварів і читанок).

У дослідженні виокремлено чотири періоди, перший з яких пов'язаний з початком формування нової української літературної мови, інші ж – зумовлені як зовнішніми чинниками (суспільно-політичними обставинами), так і фактом появи читанок та певними змінами в їх змісті.

I період – 50-ті роки XIX ст. – кінець XIX ст. – був пов'язаний із появою в Західній Україні перших читанок новою українською літературною мовою, що вийшли друком у результаті прийнятої конституції 1848 року. Створення підручників з читання започатковано визначним громадським і культурним діячем Маркіяном Шашкевичем (“Читанка для малыхъ дітей до школьного и домашного употребленія”, 1850).

У Східній Україні умови видання підручників з читання були несприятливими. Після короткого послаблення колонізаторського тиску на початку 50-х років XIX ст. він дедалі посилювався у зв'язку із прийняттям Валуєвського циркуляра та Емського указу. За цей короткий проміжок часу з'явилися перші букварі для недільних шкіл (П.Куліш “ГраMATка”, 1857; М.Гатцук “Українська абетка”, 1860; Т.Шевченко “Букварь южнорусскій”, 1861). Після прийняття указів про заборону вживання української мови видано лише одну читанку для дітей (Т.Хуторний “Читанка”, 1883).

II період – початок XX ст. – 10-ті роки XX ст. – характеризується достатньо сприятливими умовами у Східній Україні, послабленням тиску цензури на україномовні видання в умовах падіння царського режиму, активізацією руху української інтелігенції, поживаленням в упорядкуванні та виданні читанок. За цей період видано такі читанки: Олександра Білоусенка “Вінок” (1905; 1911); Бориса і Марії Грінченків “Рідне слово” (1912); Спиридона Черкасенка “Рідна школа” (1912; 1917); Оксани Стешенко “Рідні колоски” (1917); Тимофія Хуторного “Читанка” (1918); Марії Грінченко “Наша рідна мова” (1918); П.Петрушевського “Рідне слово” (1918); П.Ковалевського “Рідний край” (1919).

Сприятливими були умови і в Західній Україні. З'явилася ціла низка підручників з читання для молодших школярів: О.Поповича “Читанка і граMATика для шкіл народних” (1902-1915); “Читаночка для чемних діточок” (Володимир-Волинський) (1917); “Читанка для школи. Перша книжка після букваря” (Подільської Губерніяльної Народної Управи) (1918); Богдана Заклинського “Веснянка” (1919).

III період – 20-ті роки XX ст. – був пов'язаний із погіршенням умов у Східній Україні у зв'язку із встановленням радянської влади та початком ідеологічного тиску. За цей проміжок часу з'явилася невелика кількість підручників з читання: “Ясні зорі” М.Рудинського (1921); “Веселка:

Перша читанка після букваря” Я.Чепіги (1921); “Жовтневі квіти” М.Панченка (1925); “Промінь” Я.Чепіги (1926); “До світла” упорядників О.Астряба, В.Доги, Г.Іваниці, О.Соколовського (1926); “Перша читанка” Л.Деполович (1928).

На західних теренах з 1919 року спостерігається криза у виданні читанок, зумовлена насамперед історичними й політичними обставинами: Західна Україна в цей час опинилась у складі інших держав.

IV період – 30-50-ті роки ХХ ст. – визначався несприятливими умовами панування тоталітаризму (власне, радянської ідеології), зокрема в Західній Україні після приєднання до УРСР Галичини, а також Буковини й Закарпаття. Кінець періоду збігається із “передхрущовською відлигою”, що деякою мірою послабила вплив ідеології не тільки на все культурне і суспільне життя, але частково позначилася й на змісті підручників. Початкова школа в цей період була забезпечена такими читанками: “Читанка для другого класу” О.Копиленка (1935); “Читанка для першого класу початкової школи” Є.Городецької (1938); “Літературна читанка. III-й клас” М.Миронова (1939); “Читанка для першого класу початкової школи” Н.Забіли і М.Пригари (1940); “Читанка для першого класу” Т.Горбунцової і М.Пригари (1947, 1952, 1954, 1955); “Читанка. Для 2-го класу” Т.Горбунцової і М.Пригари (1954); “Читанка для першого класу”, укладачі О.Бадюк, С.Білий, І.Богмат, Н.Свиридова (1954); “Читанка для першого класу” Н.Гов’ядовської (1955); “Читанка. Для 3-го класу” Т.Войтиченко-Варнавської і К.Коваленко (1955, 1957, 1959).

Аналіз підручників для молодших школярів, зокрема читанок, дозволив констатувати високий творчий потенціал українських учених, педагогів, свідомої інтелігенції загалом, яка прагнула власною працею зберегти та збагатити національну освіту, культуру, незважаючи на численні заборони й утиски в різні історичні періоди. Зміст читанок відображає не лише розвиток педагогічної думки, але й зміни суспільно-політичного життя. Простежується прямий зв’язок між національною скерованістю книжок, упорядкування яких відбувалося представниками творчої інтелігенції, і денаціоналізацією та зросійщенням, коли освіта перейшла до рук заідеологізованих радянських педагогів.

Отже, здійснений нами огляд читанок переконав, що в їх змісті особистість завжди була об’єктом зацікавлення вчених різних галузей знань; засобами формування особистості є ціннісні орієнтири, які мають багатоаспектне вираження у процесі навчання і виховання текстовими матеріалами читанок.

У *другому розділі* дисертації – **“Формування особистості на основі ціннісних орієнтирів засобами змісту українських підручників з читання 50-х років XIX ст. – 50-х років ХХ ст.”** – здійснено ретроспективний розгляд та аналіз читанок з погляду трансформування загальнолюдських ціннісних орієнтирів Істини – Добра – Краси у змістовому наповненні цих навчальних книг, що дозволило відстежити динаміку на кожному із етапів підручникотворення, а

також виявити певні недосконалі спроби окремих авторів підручників для читання замінити загальнолюдські цінності на фальшиві ідеологічні гасла.

Під **Істиною** розуміємо достовірні, правдиві знання про реальну дійсність. Разом із розвитком інтелектуальної думки модифікувалось і розуміння Істини, що не могло не позначитися на читанках. Зазначимо, що в дослідженні було розглянуто ті пізнавальні твори, які використовувались у читанках для початкових класів у різні періоди, а також з'ясовано їх пізнавальну мету. Так, книжки *I періоду* знайомили малого читача з Істиною досить обмежено. Наприклад, у “Читанці” М.Шашкевича (1850) лише у вступі подекуди трапляються розповіді про Землю як планету, про п'ять її континентів. Автор знайомить дитину з різними країнами, розповідає про місця проживання людей (місто, село, край), дає уявлення про пори року, явища неживої природи.

У “Читанці” Т.Хуторного (1883) подано лише дві розповіді, проте вони мають наукове підґрунтя. Це такі пізнавальні і популярні згодом (на початку ХХ ст.) науково-художні розповіді, як “Тепло” і “Світло” (М.Комаров).

У підручниках з читання *II періоду* науково-природнича тематика посідає вже досить вагоме, а подекуди й чільне місце (читанка Бориса і Марії Грінченків). Усвідомлюючи важливість такої інформації для розвитку дитини, українські педагоги-упорядники читанок самі склали цікаві оповіді, а також залучали твори різних письменників.

Аналіз змістового забезпечення відповідних навчальних книг засвідчує, що найбільш інформативною серед них є читанка Бориса і Марії Грінченків “Рідне слово” (1912). У ній значне місце посідають твори про явища природи, зміни, що відбуваються в ній упродовж року, особливості в поведінці тварин, про рослинний світ. Такі розповіді сприяють вихованню в дітей уваги й любові до природи, інтересу до всього живого, спостережливості. Дізнаються малі читачі і про життя та діяльність людей, техніку і працю, про минуле нашого народу, життя в інших країнах світу. Фактично “Рідне слово” Бориса і Марії Грінченків – прототип сучасних дитячих енциклопедій.

Істину стосовно дітей педагоги того часу розуміли як пізнання довкілля (у вужчому і ширшому сенсі цього слова). Читанки, що вийшли на початку ХХ ст., – це джерело знань про навколишній світ, історичні події, історичних та державних діячів, народну культуру (побут і звичаї) нашого народу. Вони переважно знайомили дітей з Істиною через твори природничої тематики (явища природи, рослини, тварини), здебільшого про найближче оточення, причому переважно про світ сільської дитини і спорадично – про далекі краї. Досить мало розкрито історію рідного краю, свята, звичаї та обряди, майже немає оповідей з географії й астрономії. Зовсім не знайомлять читанки цього періоду зі здобутками техніки, явищами професійної культури (окрім читанки Бориса і Марії Грінченків “Рідне слово”, де вміщено персоналії деяких письменників,

художників, композиторів, учених і т.ін.). Зазначимо, що чимало творів із розглянутих книг й досі не втратили своєї актуальності. Їх можна запропонувати й сучасній дитині, зокрема твори історичної тематики, що є в читанці Олександра Білоусенка “Вінок”, та рослинницької – у читанці Б. і М.Грінченків.

Жанрові особливості, стиль викладу, дібраний матеріал у цих підручниках відповідають віковим можливостям дитини, сприяють розвитку її інтелекту, а також стимулюють пізнавальні інтереси, розширюють елементарні знання учнів про предмети і явища природи, розкривають (у доступній формі) взаємозв’язки між живою і неживою природою.

Аналіз змісту читанок *III періоду* свідчить про те, що він скерований на формування у дитини досить обмеженого світогляду, хоч автори цих підручників і намагалися сприяти пробудженню у читачів пізнавальних інтересів. Фактично більшість матеріалів було підпорядковано радянській ідеології і обтяжено зайвою виразно тенденційною інформацією; рівень оповідей є не достатньо високий, а характер цих розповідей не завжди цікавий для дітей.

У змісті підручників з читання *IV періоду* відсутні розповіді про народні свята, історичні реалії, діячів культури, зокрема українських. Зазначимо, що оповіді про Т.Шевченка, які вміщені в усіх читанках цього періоду, є нецікавими, мало привабливими художньо й інформативно. Недостатньо представлена рослинна тематика і нежива природа, а подекуди і взагалі відсутня (Читанка Є.Городецької, 1938). У читанці Н.Забіли і М.Пригари (1940) немає розповідей про неживу природу. Натомість увагу читача скеровують на здобутки та досягнення Радянського Союзу, частково на тваринний світ і життя в інших, далеких краях (тундра, Африка). Замість опису народних свят пропонують читачеві розповіді про свята державного значення.

Категорія **Добра** як ціннісний орієнтир виховання була присутня у читанках від самого початку, хоча зміст цього поняття та конкретне його втілення в текстах для початкового читання постійно змінювався, розвиваючись від часткового до загального. Під категорією Добра розуміємо основну моральну цінність, що передбачає норми і правила поведінки людини, її етичні якості.

У читанках *I періоду* категорію Добра подано через призму християнської моралі, оскільки виховання дитини не мислилося поза Богом. Так, у читанці М.Шашкевича (1850) релігійна тематика посідає вагомe місце. За допомогою цього ціннісного орієнтира М.Шашкевич мав на меті виховати дітей у дусі любові й поваги до батьків і вчителів, правдивості. Своїми оповідями він спонукав осуджувати заздрість, лінощі, пихатість, сварливість, неохайність тощо. Твори релігійної тематики, запропоновані маленьким читачам, – це сюжети з Біблії, опрацьовані упорядником для полегшеного сприймання дітьми. Біблійні оповідання становлять цілий розділ під назвою “Повісті зі Святих книг”. У підручнику з читання Т.Хуторного (1883) морально-етична тематика також репрезентована лише творами християнської моралі.

У *II періоді* категорію Добра представлено більш різнобічно, причому значною кількістю творів двох типів – науково-популярними оповідями та художніми текстами, зокрема прислів'ями, приказками, оповіданнями, казками, байками. Упорядники підручників з читання цього періоду Добро розуміли дещо ширше: як добрі, милосердні дії та вчинки стосовно інших, як добрі поради, що дають дорослі дітям. Ця якість виявляється також у стосунках людини з тваринами і нерідко подається в казкоподібній або алегоричній формі.

Аналіз читанок другої половини XIX ст. – 10-х рр. XX ст. свідчить про те, що вони сприяли вихованню у молодого покоління доброти у ставленні до живої і неживої природи, любові до ближнього та поваги до Всевишнього, шанобливого і відповідального ставлення до релігійних свят. Дитину орієнтували на те, щоб вона не чинила зла, не мала лихих думок, жила в повній злагоді з Божими заповідями, а, значить, – за християнською мораллю.

Кардинально іншим стало змістове наповнення читанок радянських часів. Ці книги виховували духовно убогу, безбарвну особистість – носія ідей радянської заангажованої освіти із спрощеним сприйняттям світу. Зокрема у *III періоді* ситуація щодо формування ціннісного орієнтира Добра головним чином змінюється. Твори цієї тематики зникають із читанок, починаючи з 20-х років, що, звичайно ж, спричиняє збіднення особистості. Прислів'я, яких багато було в підручниках другого періоду, – відсутні.

Категорія Добра представлена в читанках *IV періоду* нечисленними творами, причому трактування цієї категорії у текстах є дуже спрощеним і по-радянському обмеженим. Так, наприклад, добро не розкрито у взаєминах між тваринами в алегоричній (байки) та казкоподібній формах. Проте введено кілька прислів'їв. Поряд із власне народними (“У гурті робить, як з гори бігти”) є штучно створені (на зразок: “Бригада – ціла громада” – читанка Н.Гов'ядовської, 1955; “Щоб у добрі жити, Сталін учить чесно робити” – читанка Є.Городецької, 1938). Загалом у читанках цього періоду переважають малохудожні твори. Зникли жвавість, образність, художність оповіді, момент зацікавлення. Із категорії цінності Добро стало сухим атрибутом заідеологізованого радянського буття.

Втілення категорії Добра як ціннісного орієнтира зазнавало істотних трансформацій упродовж досліджуваного періоду (сер. XIX – сер. XX ст.) – від справді різнобічного у змісті й жанрах (оповідання, казки, байки, прислів'я і приказки) до спрощеного, прямолінійного нав'язування дитині прописних істин.

Аналіз засвідчив, що від 20-х років (а власне, з третього періоду) у формуванні одного із найсуттєвіших складників загальнолюдських цінностей – Добра – проглядається істотна лакуна, тобто спостерігається розрив традицій на етапі формування цієї категорії за радянської доби.

Прищеплення ціннісного орієнтира **Краси** дітям шкільного віку здійснюється у процесі ознайомлення з мистецтвом і долученням до краси на уроках музики, співів, малювання,

літератури, що виступає засобом естетичного виховання дітей. Проте найбільш ефективний і вагомий вплив мала фольклорна та авторська література, що покликана пробуджувати в людині художника, розвивати в ній уміння естетично пізнавати світ.

Категорія Краси в усіх читанках досліджуваного періоду репрезентована переважно поезіями, що зображували картини природи в різні пори року та в різні періоди доби. У *I періоді* вірші представлені обмеженою кількістю авторів: М.Шашкевич, Ю.Величковський, О.Духнович, Т.Шевченко, Я.Щоголів. У *II періоді* – широкою плеядою письменників від Т.Шевченка до Олександра Олеся: Я.Щоголів, Л.Глібов, П.Куліш, Леся Українка, Марко Вовчок, Марійка Підгірянка, М.Чернявський, Б.Грінченко. У книжках *III й IV періодів* автура значно збіднена. Твори письменників-класиків замінено новими, вже радянськими (наприклад, М.Пригара, М.Познанська, О.Донченко). Є тут твори і Н.Забіли, П.Тичини, О.Іваненко, Г.Демченко, П.Воронька, О.Копиленка. Нажаль, серед творів про Красу відсутні поезії Т.Шевченка, Л.Глібова, оповіді Марка Вовчка, які були популярними у II періоді (окрім читанки Я.Чепіги “Веселка”). Загалом у читанках останніх двох періодів зменшилась і кількість творів.

Помітно, що в текстах підручників *I-II періодів* вагоме місце посідають слова-знаки національної культури, що сприяють вихованню в дитини відчуття рідності, самоідентифікації, викликають у носія відповідної культури приємні переживання, позитивні емоції. У кожного народу є притаманні тільки йому особливі слова, для українців це: Україна, Дніпро, козак, писанка, калина, чорнобривці, садок вишневий, біла хата, сопілка, бандура, сорочка, вінок. У *III і IV періодах* ці слова зникають, оскільки читанки зазначених періодів скеровані на так зване, інтернаціональне виховання.

Як засвідчило дослідження, зміст читанок, виданих після 20-х років ХХ ст., кардинально відрізняється насамперед заідеологізованістю комуністично-більшовицького зразка. Твори, вміщені в цих підручниках, стають виразно тенденційними, що не могло сприяти всебічному розвитку дитини, вихованню повноцінної самодостатньої особистості. Втративши національну специфіку, такі книги вже не слугували прищепленню загальнолюдських ціннісних орієнтирів. Натомість вони реалізували кредо нового суспільства, що полягало у вихованні молодого покоління, здатного остаточно затвердити у світовому масштабі комунізм, що було основною концепцією комуністичної педагогіки. Завданням же радянської школи було виховання покірної молоді для Комуністичної партії.

Розробка сучасних підручників з читання має враховувати позитивний досвід підручникотворення аналізованого періоду. Так, зокрема, пізнавально-виховну цінність читанок значно посилять тексти з підручників минулого, упорядкованих видатними педагогами. Радимо використовувати художні оповіді Б.Грінченка, М.Загірньої, І.Горбунова-Посадова, О.Лотоцького (Білоусенка), О.Єфименко, М.Комарова, Т.Лубенця, Олени Пчілки, С.Русової, С.Черкасенка.

Для полегшеного сприймання змісту текстів наголошуємо на такій важливій деталі, як мовне багатство українських читанок, досліджуваних нами (йдеться про використання численних знакових слів у конкретиці тих чи інших пізнавальних аспектів).

Ідейно-тематичну палітру жанрового різноманіття читанок якнайповніше представляють твори, які виховують патріотичні почуття любові до України, розвивають громадянські якості з дитинства. Вважаємо за необхідне знайомити через читанки у доступній для дітей формі з атрибутами державності.

Доречним є залучення до підручників з читання текстів, що пропагують християнську мораль, але не нав'язують християнської віри.

Підручники для читання у молодшій школі мають бути позбавлені будь-якого соціально-ідеологічного тиску. Твори, вміщені в читанках, повинні забезпечити становлення та розвиток вільної, духовно красивої особистості, призначеної на добротворення в державі.

У **висновках** узагальнюються результати наукового пошуку.

У дисертації висвітлено проблему формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи 50-х рр. XIX ст. – 50-х рр. XX ст. з погляду змістового наповнення в них ціннісних орієнтирів – Істини – Добра – Краси.

1. На основі проведеного дослідження встановлено, що визначальними у формуванні особистості, як і її життєдіяльності, є ціннісні орієнтири, зокрема Істина – Добро – Краса, що забезпечують всебічний, духовний розвиток дитини.

2. Під категорією Істини розуміємо правдиве, реальне відтворення навколишньої дійсності, її пізнання. Категорія Добра нами розглядається як норми і правила поведінки, певна мораль у стосунках із довкілля. Категорія Краси – це естетичні переживання, насолода, які відчуває людина у процесі спостереження за природою, сприймання літератури як виду мистецтва.

3. Джерелознавча база дослідження дозволила обґрунтувати й умовно поділити процес творення підручників з читання для початкової школи за втіленням у них трьох ціннісних орієнтирів на чотири періоди:

I період – 50-ті роки XIX ст. – кінець XIX ст. Зміст читанок I періоду виразно орієнтований на важливі ціннісні орієнтири: Істина – Добро – Краса, кожна з яких співіснує, доповнюючи одна одну.

II період – початок XX ст. – 10-ті роки XX ст. II період був найбільш плідним щодо видання підручників і відображення в них головних ціннісних орієнтирів: Істини – Добра – Краси. Так, упродовж 1906 – 1919 рр. побачила світ ціла низка букварів і читанок, в яких названі категорії розкривалися як прояв доброзичливого, чуйного ставлення до людей, тварин, подані в них розповіді знайомили дітей із явищами, що відбуваються у природі, екзотичними рослинами й

тваринами, різними народностями, історичними подіями минулого, історичними особистостями, державними діячами, гарними вчинками дорослих, що були прикладом для наслідування дитиною.

III період – 20-ті роки ХХ ст. У III періоді Істина, Добро та Краса досить помітно деформувалися, що зумовлювалося політичними обставинами в країні, зокрема категорія Істини репрезентована лише здобутками радянської держави, відображенням радянської дійсності й свят, прославлянням революції і державних діячів. Настає перервність традицій, запановує радянська псевдокультура.

IV період – 30-50-ті роки ХХ ст. Характерною ознакою *IV періоду* є відображення у змісті читанок панування радянської ідеології в умовах тоталітарного режиму. Домінують переважно перекладні твори з російської про дружбу, взаємодопомогу, дбайливе ставлення до тварин.

Вказана періодизація перебуває у найтіснішому зв'язку з історичними та політичними обставинами.

4. Аналіз читанок чотирьох періодів з погляду наявності ціннісних орієнтирів Істини – Добра – Краси дозволив стверджувати, що такий матеріал найповніше був представлений у читанках II періоду. Починаючи з III періоду, основні ціннісні орієнтири помітно збіднюються, деформуються в результаті впливу суспільно-політичних подій, що відбувалися в державі. По суті, у читанках IV періоду виразно окреслюється лакуна щодо формування найсуттєвіших складників загальнолюдських цінностей Істини – Добра – Краси. Загальнолюдські цінності трансформуються і переходять у цінності комуністичного виховання.

5. В умовах переходу початкової школи на новий зміст і тривалість навчання, що детермінує потребу розробки і створення нових підручників, пропонуємо, з урахуванням творчого використання доробку підручникотворення минулого, рекомендації авторам сучасних читанок:

- при укладанні текстів читанок залучати кращі зразки мистецько-художнього та культурно-етичного спрямування з урахуванням вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку;

- оскільки зміст підручників з читання – головна джерельна база формування ціннісних орієнтирів Істини – Добра – Краси, авторські та народні зразки творів бажано добирати різноманітно та неоднотипно (вони можуть бути як художні, так і науково-популярні, пізнавально-виховні);

- посилити українознавчий компонент навчальних книг;

- у змісті читанок забезпечити пріоритет творів, зорієнтованих на загальнолюдські та національні цінності.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у дослідженні теоретичних основ побудови навчальних книг аналізованого періоду, проблеми підготовки вчителя початкової школи, зокрема до роботи з навчальною літературою.

Зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Білоскаленко Н.І. Формування концептів – слів-знаків національної культури в учнів початкових класів (на матеріалі букварів XIX –початку XX століть) // Джерела. – 2002. – № 1-2. – С. 18 – 21.
2. Білоскаленко Н.І. Формування концептів Бога та християнської моралі в учнів початкових класів (за матеріалами читанок XIX – поч. XX ст.) // Наукові записки Острозької академії. Серія: Психологія і педагогіка (Моральне виховання на християнських цінностях). – Острог, 2001. – Вип.2 (2). – С. 17 – 29.
3. Богданець-Білоскаленко Н.І. Істина як ціннісний орієнтир у формуванні особистості учня (на матеріалі читанок початку XX ст.) // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Зб. наук. праць. – К., 2004. – № 2. – С. 112 – 125.
4. Богданець-Білоскаленко Н.І. Ціннісні орієнтири в підручниках з читання. З минулого в сучасне // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету. – Вип. 9. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 35-38.
5. Богданець-Білоскаленко Н.І. Ціннісний компонент українських читанок 30-50 років XX століття // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Зб. наук. праць. – К., 2006. – № 2. – С. 91– 95.
6. Богданець-Білоскаленко Н.І. Аксиологічний потенціал читанок (категорія Добра) // Літературний дискурс: генезис, рецепція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний і методичний аспекти): Зб. матеріалів міжнар. конф. 16-17 жовтня 2003 року. – К.: УАВЗЛ, 2003. – С. 226 – 230.
7. Білоскаленко Н.І. Перекладна література на сторінках “Молодої України” // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення викладання зарубіжної літератури в навчальних закладах України: Зб. матеріалів конф. – К.: КМІУВ імені Б.Грінченка, 2001. – С. 24 – 27.
8. Дитяча література. Хрестоматія. Маловідомі твори українських письменників II половини XIX – I половини XX ст.: Навчальний посібник / Упорядник Богданець-Білоскаленко Н.І. – К.: Видавничій Дім «Слово», 2006. – 256 с.

Анотація

Богданець-Білоскаленко Н.І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки XIX ст. – 50-ті роки XX ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. – Одеса, 2007.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу підручників з читання 50-х років XIX ст. – 50-х років XX ст. з погляду втілення в них загальнолюдських ціннісних орієнтирів Істини – Добра – Краси. Визначено й науково обґрунтовано основні етапи підручникотворення, з'ясовано особливості розвитку українських підручників з читання для початкової школи на всіх теренах України.

У дисертації здійснено ретроспективний розгляд та аналіз читанок з погляду трансформування загальнолюдських ціннісних орієнтирів Істини – Добра – Краси у змістовому наповненні цих навчальних книг, що дало змогу спостерігати динаміку на кожному з етапів підручникотворення, а також виявити певні недосконалі спроби окремих авторів підручників для читання замінити загальнолюдські цінності на фальшиві ідеологічні гасла. Обґрунтовано можливості творчого використання доробку авторів читанок минулого в сучасному процесі створення підручників. Запропоновано рекомендації для укладачів сучасних читанок.

Ключові слова: українські підручники з читання, читанки, підручникотворення, особистість, ціннісні орієнтири, категорія Істини, категорія Добра, категорія Краси.

Аннотація

Богданец-Билоскаленко Н.И. Проблема формирования личности в содержании учебников по чтению для начальной школы (50-е года XIX ст. – 50-е года XX ст.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Южно-Украинский государственный педагогический университет имени К.Д.Ушинского. – Одесса, 2007.

Диссертационное исследование посвящено комплексному анализу учебников по чтению с позиции воплощения в них общечеловеческих ценностных ориентиров Истины – Добра – Красоты.

В работе раскрыто и обосновано понятия “личность”, “ценности”, “ценностные ориентиры” с точки зрения философии, психологии, социологии, педагогики; показано теоретическое значение основных общечеловеческих ценностных ориентиров Истины, Добра, Красоты; проанализированы мысли и взгляды ученых разных времен относительно этих понятий; определены основные этапы создания учебников; выяснены особенности и условия развития украинских учебников по чтению для начальной школы на восточных и западных частях Украины.

В диссертации совершен ретроспективный анализ читанок четырех периодов, что охватывает 100 лет, с учетом наличия и трансформирования общечеловеческих ценностных ориентиров

Истины – Добра – Красоты в содержательном наполнении этих учебных книг, что дало возможность проследить динамику на каждом из этапов создания учебников, а также выявить некоторые несовершенные попытки отдельных авторов учебников по чтению заменить общечеловеческие ценности на фальшивые идеологические лозунги. Предложены рекомендации для составителей современных книг для чтения в младшей школе Украины.

Ключевые слова: украинские учебники по чтению, читанки, создание учебников, личность, ценностные ориентиры, категория Истины, категория Добра, категория Красоты.

Annotation

Bohdanets-Biloskalenko N.I. Problems of the development of personality in the content of the manuals for reading at primary schools (50s of the XIX c. – 50s of the XX c. Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical studies. Speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy – South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynsky. – Odessa, 2007.

Thesis investigation is devoted to the comprehensive analysis of the manuals for reading (50s of the XIX c. – 50s of the XX c.) and its aim is to put into practice in these manuals common to mankind value orientation points – Truth – Good – Beauty. The basic stages of making primary readers have been recognized and proved scientifically. Peculiarities and conditions of the development of Ukrainian readers for primary schools (Primary Readers) in every region of Ukraine have been revealed.

Retrospective investigation and analysis of the manuals on the account of transformation of the common to mankind value orientation points – Truth – Good – Beauty – in the content filling of these educational primers have been made in thesis. It has become possible to observe the dynamics in every stage of bookmaking and bring to light certain imperfect attempts of individual authors of the manuals for reading to substitute common to mankind values to false ideological slogans.

Means of the creative usage of the authors' work of primary readers of the past and current process of making them have been proved.

The systemic analysis of the readers from 50s of the XIX c. till 50s of the XX c. was performed for the first time from the point of view content as for the value orientations (the Truth, the Good, the Beauty); the full periodization of the process of making primary readers of the certain period is grounded and the given stages are characterized; the perspectives of the using the achievements of the pedagogues of the past are given; the notion of the “personality”, “values”, “value orientations” are made more precise; the theoretical explanation of the necessity of the manuals writing for primary reading including complex and systemic main value orientations (the Truth, the Good, the Beauty) became more actual.

Scientific necessity is forced by new circumstances, which takes place in

modern society and are conditioned by the mass culture tense that burns the global problems, they are conditioned by denationalization, and hence by the demoralization of the young generation. Nowadays the necessity in the spiritual national healthfulness has appeared and this process begins at school with the forming of the cultural value orientations at the primary school age.

The scientific solution of the modern educational problems is impossible without appealing to the pedagogical inheritance of the past and educational ideas, which can be developed creatively and used successfully under modern conditions.

Our investigation aims at the activization of the modern pedagogues attention to the problem of the forming the personality on the basis of the mankind values which is reflected in the experience of the pedagogues of the past.

The investigation defines four periods, the first one is connected with the beginning of the formation of new Ukrainian literature language, the other ones are conditioned by outer factors (social and political circumstances) and by the factor of appearance of the readers and certain changes in their content.

I period – 50s of the XIX c. till the end of XX c. – was connected with the appearance of the first readers with new Ukrainian literal language in the West Ukraine that were published as a result of accepted constitution in 1848. The beginning of creation of the text-books on reading in the West Ukrainian is connected with the name of outstanding social and cultural person Markiyany Shashkevych (“The reader for small children for school and home using”, 1850).

In the East Ukraine the conditions of publication of the text-books for reading were unfavorable. After the short weakening of invader’s pressure at the beginning of the 50s of the XIX c. it became stronger in connection with the acceptance of Valuyev’s law and Yemsky directive. For this short period of time the first primers for Sunday schools issued (P.Kulich "Hramatka", 1857; M.Hatstuk "Ukrayinska abetka", 1860; T.Shevchenko "Bukvar yuzhnorusky", 1861). After the accepting of the decrees about prohibition to use the Ukrainian language the only reader was published for children (T.Khutorny "Chytanka", 1883).

II period – the beginning of the XX c. – 10s XX c. – is characterized by rather favourable conditions in the East Ukraine, weakening of the censorship pressure on the Ukrainian language publications in the conditions of tsar regime destruction, activation of the Ukrainian intelligentsia movement and the process of readers writing and editing.

The conditions in the West Ukrainian were also favourable. Many readers for junior pupils appeared.

III period – 20s XX c. – was connected with the conditions worsening in the East Ukrainian in connexion with the Soviet regime establishing and the ideological pressure beginning.

On the west arias since 1919 the crisis is observed in readers publishing that was connected first of all with historical and political circumstances. The West Ukraine formed part of other countries at that time.

IV period – 30-50s XX c. – was defined by unfavourable conditions of totalitarianism ruling (Soviet ideology) in particular in the West Ukraine after joining Halychyna to USSR, Bukovyna and Zakarpattya as well. The end of the period is connected with the "before Khrushchov thaw" that to some extent weakened the ideology influence not only on cultural and social life but reflected partially on the text-books content as well.

The analyses of the text-books for junior pupils and the readers in particular enables to state the high creative potential of the Ukrainian scholars, pedagogues, the intelligentsia in general that was eager to keep and make national education richer by own work, the culture in spite of the numerous bans in different historical periods. The content of the readers reflects not only the development of the pedagogical thought but also the changes in the social and political life.

Key words: Ukrainian manual for reading, primary readers, readers, making manuals, personality, value, value orientation points, category of Truth, category of Good, category of Beauty.